

VN/10632/2022

Lausuntopyynnön diaarinumero: VN/1070/2021

31.3.2022

Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan lausunto sosiaali- ja terveysministeriölle luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta

Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen edellytyksiin (1 §):

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta (Tane) kiittää mahdollisuudesta lausua sosiaali- ja terveysministeriölle luonnoksesta hallituksen esitykseksi laiksi sukupuolen vahvistamisesta (jatkossa translaki) sekä siihen liittyvien lakien muuttamisesta. Tane edistää sukupuolten tasa-arvoa yhteiskunnassa, joten lausunto keskittyy sukupuolten tasa-arvoon liittyviin näkökulmiin.

Tasa-arvoasiain neuvottelukunnan tavoitteena on translain kokonaisuudistus niin, että sukupuolen korjaushoidot erotetaan sukupuolen juridisesta vahvistamisesta. Tanen kanta on se, että vaatimukset lisääntymiskyvyttömyydestä ja täysi-ikäisyydestä tulee poistaa.

Täysi-ikäisyys

Hallituksen esityksessä ei esitetä muutettavaksi nykylainsäädäntöön sisältyvää vaatimusta täysi-ikäisyydestä edellytyksenä oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle. **Tane esittää, että vaatimukset täysi-ikäisyydestä tulee poistaa.**

Esityksessä todetaan, että nykylain perustelut täysi-ikäisyyden osalta menettävät osin merkitystään, kun sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen eriytetään lääketieteellisestä diagnoosista ja hoidoista. Sukupuolen vahvistamiselle asetettavaa ikärajaa onkin tarkasteltava ensisijaisesti lasten oikeuksien, erityisesti YK:n lasten oikeuksien sopimuksen sisältämien oikeuksien ja yleisperiaatteiden näkökulmasta. Esityksessä tarkastellaan sekä kotimaisia suosituksia että kansainvälisiä huomioita aiheeseen liittyen ja kerrotaan, että esimerkiksi YK:n seksuaali- ja sukupuolivähemmistöasioiden riippumaton asiantuntija on todennut, että se, ”ettei lapsilla ole mahdollisuutta saada oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista lisää syrjinnän, hyväksikäytön, väkivallan ja vainon uhkaa.”

Vaikka esityksessä todetaan, että "(e)hdotonta ikärajaa sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle ei (siten) voida pitää täysin sopuosoinnussa lapsen oikeuksien kanssa", hallituksen esityksessä on päädytty rajaamaan oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen tilanteesta riippumatta ainoastaan täysi-ikäisille eikä erilaisten vaihtoehtoisten mallien arvioinnin kerrota kuuluneen esityksen valmisteluun.

Tane katsoo, että esitetyn translain lapsivaikutuksia tulisi arvioida paljon nykyistä huolellisemmin. Päätös jättää erilaisten mallien arviointi lasten ja nuorten osalta uudistuksen ulkopuolelle näyttäytyy erityisen ongelmallisena esityksessäkin esiin tuotujen asiantuntija- ja viranomaistahojen lausuntojen valossa.

Mikäli uusi translaki iän osalta hyväksytään hallituksen esityksessä ehdotetussa muodossa, tulee samalla edellyttää, että esityksessäkin mainitut **selvitykset erilaisista sääntelymalleista lasten ja nuorten osalta tehdään pikimmiten ja lain täysi-ikäisyyden vaatimusta korjataan näiden selvitysten pohjalta**. Euroopassa on maita, joissa lasten ja nuorten oikeudellisen sukupuolen vahvistaminen on mahdollistettu hieman eri tavoin. Näistä maista kertynyttä kokemusta on tärkeää kuulla.

Lääketieteellisten hoitojen eriyttäminen sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta

Tane kannattaa hallituksen esitystä lääketieteellisten hoitojen eriyttämisestä oikeudellisen sukupuolen korjauksesta, ja kiittää hallitusta pyrkimyksestä vahvistaa itsemääräämisoikeutta.

Tane kuitenkin painottaa, että transtutkimuksiin ja hoitoihin pääsy on tärkeää turvata eriyttämisestä huolimatta. Kuten esityksessä todetaan, on hoidot keskitetty Helsingin ja Tampereen yliopistollisiin sairaaloihin, joissa resurssit ovat ylikuormittuneet. Hallituksen esityksessä ehdotetaan niin sanotun transasetuksen kumoamista. Asetuksen mahdollinen kumoaminen hoitojen ja oikeudellisen sukupuolen eriyttämisen myötä ei saa kuitenkaan vaikeuttaa hoitoihin pääsyä jo nykyisestäään. **Riittävästä resursseista on huolehdittava ja uudistuksen vaikutuksia transhoitoihin hakeutuviin henkilöihin seurattava sekä tarvittaessa ryhdyttävä toimiin, mikäli osoittautuu, että translain uudistus on heikentänyt pääsyä laadukkaaseen hoitoon.**

Lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistaminen

Tane kannattaa esitystä lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisesta edellytyksenä oikeudellisen sukupuolen vahvistamiselle. Kuten esityksessä kattavasti tuodaan esiin, on Suomi saanut lukuisia huomautuksia ihmisoikeuksia rikkovasta lainsäädännöstään sekä suosituksia vaatimuksen poistamiseksi. Vaatimusta lisääntymiskyvyttömyydestä ei voida pitää Euroopan ihmisoikeussopimuksen mukaisena ja sen poistamista on vaadittu vuosia.

Kommenttinne liittyen hakemukseen ja sen käsittelyyn (2 §).

Hallituksen esityksessä ehdotetaan, että henkilön tulee hakiessaan oikeudellisen sukupuolensa vahvistamista esittää Digi- ja väestötietovirastolle selvitys (perustelut) siitä, että hän kokee pysyvästi kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Virastolle säädettäisiin velvollisuus antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan tulisi nämä tiedot saatuaan vahvistaa hakemuksensa. Hakemus voitaisiin kuitenkin vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille.

Ehdotettu selvitys korvaa mm. aiemman vaatimuksen diagnoosista sekä niin sanotun tosielämän kokeen, joka sisältyy nykyainsäädännön mukaiseen lääketieteelliseen selvitykseen. Tosielämän kokeesta luopuminen on kannatettavaa, sillä se asettaa henkilön syrjinnän ja mahdollisen väkivallan uhkaan, koska hänen oikeudellinen sukupuolensa ei vastaa sukupuoli-identiteettiä tai sukupuolen ilmaisua, mutta myös koska koe ylläpitää stereotyyppistä käsitystä sukupuoli- ja sukupuolijaosta. Suomi onkin saanut suosituksen YK:n CEDAW-sopimuksen toimeenpanoa valvovalta asiantuntijakomitealta muuttaa pikaisesti translakia niin, ettei transihmisiltä vaadita mukautumista stereotyyppisiin käsityksiin maskuliinisesta tai feminiinisestä ulkonäöstä tai käyttäytymisestä. Tane kuitenkin kysyy, onko riskinä, että ehdotettu selvitys ohjaa jatkossakin mukautumaan vallitseviin sukupuolittuneisiin normeihin ja stereotyyppisiin sukupuolirooleihin?

Esityksessä todetaan, että hakemukseen liitettävistä perusteluista tulisi käydä ilmi, että henkilö pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen. Esityksen perusteella vaikuttaa siltä, että selvityksen tarkoituksena on huolehtia siitä, ettei oikeudellisen sukupuolen korjaamista haeta impulsiivisesti tai harkitsemattomasti. Toisaalta tätä varten esityksessä on myös säädetty viranomaisen informaatiovelvollisuudesta sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista, harkinta-ajasta (hakemus voidaan vahvistaa aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille) ja hakijan velvollisuudesta vahvistaa hakemus toistamiseen.

Tane kannattaa mahdollisimman kevyttä prosessia oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseksi. Mikäli hakemukseen säädetään sisällytettäväksi edellä mainittu selvitys, Tane pitää perusteltuna ja kannattaa esitystä siitä, ettei selvitykselle voida asettaa tarkkoja sisällöllisiä tai muodollisia vaatimuksia. Tästä huolimatta selvityksen mahdollisena riskinä on se, että hakija kokee velvollisuudekseen tuottaa perusteluissaan sellaista kuvaa omasta sukupuolestaan, jonka hän olettaa viranomaisen hyväksyvän riittäväksi todisteeksi kuulumisesta vahvistettavaan sukupuoleen. Käytännössä ehdotettu hakemusmenettely saattaa siis johtaa siihen, että binääriseen sukupuoli- ja sukupuolijaotteluun pohjavia sukupuolikäsityksiä tullaan yhä ylläpitäneeksi. Tällaiset kenties tahattomat vaikutukset tulisi arvioida tarkemmin itsemääräämisoikeuden kunnioittamiseen pyrkivässä uudistuksessa.

Tane kiinnittää myös erityistä huomioita siihen, ettei ehdotetun hakumenettelyn tarkempia käytäntöjä tai vastuuviranomaisen harkintavaltaa ole juurikaan käsitelty esityksessä. Esityksessä tulisi avata muun muassa sitä, **kuinka pitkä käsittelyaika saa enintään olla** ja miten hakijan tulee toimia, jos hakemus oikeudellisen sukupuolen vahvistamiseksi ei mene läpi.

Ehdotettu hakumenettely sukupuolen oikeudelliseksi vahvistamiseksi edellyttää hakemusta käsittelevältä viranomaiselta syvällistä perehtyneisyyttä ja osaamista sukupuolen moninaisuudesta, jotta harkintavaltaa käyttävä viranomainen ei syyllisty syrjintään perusteluja arvioidessaan. Koska tehtävä olisi uusi Digi- ja väestövirastolle, on sen toteuttamisesta ja henkilöstön kouluttamisesta huolehdittava tarkoin, jotta hakijoiden yhdenvertainen kohtelu toteutuu riippumatta siitä, kuka tai mikä toimipiste hakemuksen käsittelee. Viraston käytettävissä olevista resursseista on myös huolehdittava, jotta hakemusten käsittelyaika ei veny kohtuuttomaksi.

Lisäksi Tane kehottaa arvioimaan uudestaan yksityisyyden suojan näkökulmasta 4 § ehdotusta, jonka mukaan Digi- ja väestötietoviraston on ilmoitettava henkilön sukupuolen vahvistamisesta tämän aviopuolisolle tai rekisteröidyn parisuhteen toiselle osapuolelle. Ehdotusta ilmoitusvelvollisuudesta ei perustella esityksessä eikä se tällaisenaan ole kannatettava.

Kommenttinne liittyen sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksiin (3 §).

Esityksessä ehdotetaan, että translain mukaisesti vahvistettua sukupuolta on lain mukaan pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä, jollei toisin säädetä. Poikkeuksena mainitaan hedelmöityshoidoista annettu laki sekä muita sosiaali- ja terveydenhuoltoa tai lääketieteellistä tutkimusta koskevia säännöksiä, joiden kohdalla sovellettaisiin ns. lisääntymisbiologista sukupuolta.

On tärkeää turvata sukupuolensa vahvistaneidenkin pääsy hedelmöityshoitolaan ja tarvittavan sosiaali- ja terveydenhuollon piiriin. Tane kuitenkin toteaa, että esitetty termi lisääntymisbiologinen sukupuoli edellyttäisi vielä uudelleen arvioimista. Lisääntymisbiologisen sukupuolen käsite ei ole ongelmaton ja voi johtaa väärinsukupuolittamiseen palveluissa. Sen sijasta voisi puhua esimerkiksi henkilön lisääntymisbiologisista määritteistä, joihin tietyissä rajatuissa tapauksissa henkilön sukupuolitieto perustuu.

Lisäksi Tane toteaa, että rikoslain (39/1889) 21 luvun 4 §:ssä säädetyn lastensurman sekä 22 luvussa säädetyn sikiön, alkion ja perimän loukkaamisen osalta lainsäädäntöä tulee soveltaa samalla tavalla riippumatta siitä, mikä raskaana olevan henkilön (oikeudellinen)

sukupuoli on. Uudistuksen myötä voikin olla tarvetta muuttaa nykyistä lainsäädäntöä huomioimaan sukupuolen moninaisuuden. Tulisi myös arvioida, onko käynnissä olevilla uudistuksilla, kuten henkilötunnuksen uudistuksella sekä esityksellä vanhemmuuslaiksi mahdollisia vaikutuksia translakiin.

Kommenttinne liittyen vanhemmuutta kuvaavaan nimikkeen muuttamiseen (5 §).

Tane kannattaa esitystä siitä, että henkilön vanhemmuus voitaisiin muuttaa väestötietojärjestelmään vastaamaan vahvistetun sukupuolen mukaista nimikettä.

Tane huomauttaa, että uudistus, jonka tarkoituksena on yhdistää nykyiset äitiys- ja isyyslait vanhemmuuslaiksi, on kesken. **Tane on lausunnossaan vanhemmuuslaista esittänyt, että väestötietojärjestelmään mahdollistettaisiin myös sukupuolineutraali vanhemmuusmerkintä.** Nykyinen sukupuolittava käytäntö aiheuttaa tarpeettomia haasteita sukupuolivähemmistöihin kuuluville vanhemmille. Mikäli väestötietojärjestelmään lisättäisiin myös sukupuolineutraali vanhemmuusmerkintä, olisi tällä vaikutuksia myös translakiin ja se lisäisi esimerkiksi ei-binääristen henkilöiden tasa-arvoista asemaa yhteiskunnassa.

Kommenttinne liittyen esityksen pääasiallisiin vaikutuksiin, ml. selvitykseen joka on laadittu lapsivaikutusarvioinnin tueksi.

Kuten edellä on todettu, Tane kannattaa täysi-ikäisyyden vaatimuksen poistamista ja on erittäin valitettavaa, ettei erilaisia ratkaisumalleja ole arvioitu lasten ja nuorten osalta. Mikäli uusi translaki iän osalta hyväksytään hallituksen esityksessä ehdotetussa muodossa, tulee samalla edellyttää, että selvitykset erilaisten sääntelymallien eduista ja haasteista lasten ja nuorten osalta tehdään pikimmiten ja lain täysi-ikäisyyden vaatimusta korjataan näiden selvitysten pohjalta.

Translain uudistuksen vaikutuksia transhoitoihin pääsyn osalta tulee seurata tarkoin. Vaikutusten ennakoimiseksi on syytä kuulla, miten vastaavanlaiset uudistukset ovat vaikuttaneet muissa maissa.

Muut kommentit liittyen hallituksen esitysluonnokseen:

Tasa-arvoasiain neuvottelukunta kiittää hallituksen esityksen tavoitetta itsemääräämisoikeuden lisäämiseksi ja pyrkimyksiä selventää ja sujuvoittaa sukupuolen vahvistamista sekä sen suhdetta muuhun lainsäädäntöön. On erittäin kannatettavaa muun muassa luopua puolison suostumuksen vaatimuksesta rekisteröidyssä parisuhteessa,

selkeyttää hedelmöityshoidoista annettua lakia sekä mahdollistaa vanhemmuuden merkitseminen vastaamaan vahvistetun sukupuolen mukaista nimikettä. Tane pitää myös hyvänä vastakkainen sukupuoli -termistä luopumista.

Toisaalta **uudistus tuo esiin tarpeen päivittää muuta lainsäädäntöä huomioimaan paremmin sukupuolen moninaisuuden ja perheiden moninaisuuden**. Sukupuolten tasa-arvon toteutumista tulisi edistää esimerkiksi mahdollistamalla myös sukupuolineutraalit vanhemmuusmerkinnät vanhemmuuslain uudistuksen myötä ja selvittämällä ei-binääristen henkilöiden oikeudellisen sukupuolimerkinnän mahdollistamista. Tane myös painottaa, että intersukupuolisten lasten kiireettömät, lääketieteellisesti ei-välttämättömät kehoa muokkaavat toimenpiteet tulee kieltää.

Jirka Hakala
Puheenjohtaja
Tasa-arvoasiain neuvottelukunta

Hannele Varsa
Pääsihteeri
Tasa-arvoasiain neuvottelukunta